

РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ФОРМУВАННІ ІНТЕРЕСУ СТУДЕНТІВ ДО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

Аналізується проблема ціннісних орієнтацій як важливого фактора формування інтересу студентів та регулятора особистісної активності. Визначається психологічний аспект особливостей ціннісних орієнтацій студентів. Розкрита роль ціннісних орієнтацій у формуванні інтересу студентів до науково-технічної творчості.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, розвиток особистості, інтерес, науково-технічна творчість.

Постановка проблеми

Вступ. У період актуалізації сучасних тенденцій, які характеризують розвиток сучасної психологічної науки, зростає інтерес до досліджень змістовних особливостей індивідуальної свідомості особистості як інтегрованого та багатовимірного відображення реальності. Все ширше обговорюється питання про необхідність дослідження індивідуальної специфіки внутрішнього життя, реконструкції суб'єктивної картини світу особистості. Набувають особливої важливості питання формування структур індивідуальної свідомості у ситуації «ломки» соціальних стереотипів і нових соціокультурних тенденцій [1].

Аналіз останніх досліджень. Накопичено чимало плідних теоретичних позицій та ідей, неординарних й оригінальних суджень, що висвітлюють важливі сторони феномену цінності. Водночас багато аспектів проблеми мало досліджено.

У вітчизняній психології цінності зазвичай розглядаються в контексті спрямованості особистості через поняття відношення, відображення, установки (А. Здравомислов, Д. Узнадзе, В. Ядов, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, Ф. Василюк, Д. Леонт'єв, Т. Титаренко, З. Карпенко та ін.) [5]. Закономірності психічного розвитку особистості в юнацькому віці розкривали Л. Божович, Е. Еріксон, Я. Коломінський, І. Кон, Г. Костюк, С. Максименко, В. Москалець, М. Савчин, С. Рубінштейн. Дослідженням професійного становлення особистості психолога займалися О. Бондаренко, В. Власенко, П. Горностаї, Л. Долинська, В. Карікаш, Н. Коломінський, В. Панок, Н. Пов'якель, Л. Уманець, Н. Чепелева, Т. Щербакова, Т. Яценко та ін. [1; 3].

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій особистості в наш час привертає увагу філософів, психологів, соціологів і педагогів як у нашій країні, так і за кордоном. У нашій статті зроблено акцент на дослідженні ціннісних орієнтацій молоді, студентів – магістрів, майбутніх інженерів.

Мета статті — дослідити особливості ціннісних орієнтацій, і які саме ціннісні орієнтації впливають на формування інтересу студентів до науково-технічної творчості.

Виклад основного матеріалу

Сучасна молодь як особлива соціальна група постійно перебуває у фокусі уваги досліджень психологів, оскільки саме вона є чуйним індикатором змін, що відбуваються у соціумі, і визначає в цілому потенціал розвитку суспільства. Від того, який

ціннісний фундамент буде сформований у молодого покоління, багато в чому залежить розвиток суспільства. Але разом з тим обов'язкова в умовах руйнації сформованих стереотипів переоцінка цінностей, їх криза найскравіше проявляється у свідомості молоді [2].

Відомо, що новоутворення юнацтва тісно пов'язані зі змінами, які відбуваються у соціумі, і визначають усю динаміку процесу соціалізації. На думку деяких зарубіжних і вітчизняних дослідників, ситуація соціальних змін вимагає одночасного прояву двох протилежних за своєю функцією індивідуально-психологічних особливостей: соціальної лабільності, гнучкості, що забезпечує постійну адаптацію людини до мінливого соціального світу, і розвинену соціальну ідентичність, що створює той внутрішній «стержень», який служить відправною точкою процесу самовизначення, як особистісного, так і соціального.

Динамічність процесу соціального конструювання реальності вимагає від людини постійного вибору соціальної позиції, способу дії, засобів досягнення своїх цілей і визначення особистісних цілей серед безлічі наявних [3].

Перш ніж перейти безпосередньо до результатів соціологічних досліджень, розглянемо докладніше такі ключові поняття, як цінності й ціннісні орієнтації. Саме трактування поняття ціннісних орієнтації різноманітне та суперечливе.

У деяких психологічних дослідженнях відзначається, що юнацький вік сензитивний і сприятливий для формування ціннісних орієнтацій як стійкої властивості особистості, що сприяє становленню світогляду. Відмінною особливістю віку стає різке посилення саморефлексії, тобто прагнення до самопізнання своєї особистості, до оцінки своїх можливостей і здібностей, вибору свого шляху в житті [4].

У вітчизняній літературі, присвяченій проблемі цінностей, запропоновано різні визначення.

В. Франкл вважав, що питання сенсу життя найпоширеніше й особливо важливо в юності, в період становлення особистості дорослого. Уміння визначати цілі, знаходити своє місце — важливий показник особистісної зрілості в юнацькому віці. Проблема пошуку сенсу свого існування, визначення життєвих цілей важлива для збереження психічного та психологічного здоров'я будь-якої людини і в будь-якому віці. Але є період в житті кожного, коли ця проблема стає справді ключовою, визначальною, — це період юності [5].

С. Рубінштейн стверджував, що в юності формуються ціннісні орієнтації (науково-теоретичні, філософські, моральні, естетичні), в яких виявляється сама сутність людини; складається світогляд як система узагальнених уявлень про світ у цілому, навколишню дійсність, інших людей, самого себе і готовність керуватися ними у діяльності; формується усвідомлене, узагальнене, підсумкове ставлення до життя, що дає змогу вийти на проблему змісту людського життя [6]. Категорія «цінності» — одна з найскладніших у філософії, соціології та психології. Літературний аналіз виявляє неоднозначність у визначенні термінів «цінності» і «ціннісні орієнтації».

Слово *цінність* «позначає таке ставлення (позитивне або негативне) до природи, людської діяльності і її результатів, що фіксується на рівні суспільної свідомості, й у цій формі є характерним для культури досить великих історичних епох». У міру знайомства й вивчення спеціальної літератури список формулювань і визначень набуває

великих розмірів, що відображають складність, багатозначність ціннісних явищ, можливість їх розгляду й аналізу під різними кутами зору, у найрізноманітніших площинах людського ставлення до світу.

Г. Андреева вважає, що цінності являють собою одночасно мотиваційні та когнітивні утворення. Вони спрямовують, організовують, орієнтують всю поведінку людини на визначення цілей і водночас детермінують когнітивну роботу з інформацією. Цінності виступають для індивіда як деякі критерії оцінки дійсності, зокрема, інших людей, а також і самого себе. У той же час ціннісні уявлення є категоріями, за допомогою яких людина позначає ті чи інші явища світу. Цінності виступають підставою для осмислення й оцінювання людиною навколишніх його соціальних об'єктів і ситуацій, і є підставою для пізнання і конструювання цілісного образу соціального світу. Людина усвідомлює світ через призму цінностей, тобто цінності детермінують процес пізнання ним соціального світу.

До речі, цінності виступають як утворення сфери мотивації та потреб і регулюють соціальну поведінку молоді. Вони являють собою деякі кінцеві (ідеальні) цілі, до яких прагне молода людина, дають можливість прийняти рішення в ситуації вибору, активізують і спрямовують поведінку і діяльність людини. У зв'язку з цим, цінності реалізуються в ціннісних орієнтаціях і визначають елемент диспозиційної структури особистості.

Ціннісні орієнтації спрямовують і корегують процес цілепокладання людини, визначають відмінності і характер взаємин особистості з навколишньою дійсністю і тим самим певною мірою детермінують особливості її поведінки. Іншими словами, ціннісні орієнтації здійснюють психічну регуляцію соціальної діяльності та поведінки суб'єкта в соціальному середовищі [7].

Цінності можуть бути розглянуті і як елементи когнітивної структури особистості, і як елементи її «мотиваційно-потребностной» сфери. Таке «подвійне» становище пояснюється їх смисловою природою. Саме сенс є підставою для пізнання світу і тільки він задає напрям і активізує діяльність людини. Цінності ж, виступаючи смисловими утвореннями, «пов'язують» когнітивну і мотиваційну сфери, інтегрують їх у єдину смислову сферу, надаючи особистості певну цілісність [7].

А. Леонтьєв наголошував на існуванні своєрідних «вузлів», що з'єднують різні види діяльності в цілісні особистісні структури, і ототожнював їх з ціннісними утвореннями, що складають основу особистості [8].

Багато дослідників запропонували розрізняти два класи цінностей: цінності — цілі життєдіяльності чи термінальні цінності, з одного боку, і цінності — принципи життєдіяльності чи інструментальні цінності, з іншого боку [9].

М. Яницький вважав, що система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу, «вектор» розвитку особистості і виступає найважливішим джерелом і механізмом, який стає психологічним органом, що зв'язує в єдине ціле особистість і соціальне середовище, і тим самим виконує одночасно функції регуляції поведінки і визначення мети [10].

Ф. Василюк стверджував, що «цінність внутрішньо висвітлює все життя людини, наповнюючи її простотою і справжньою свободою» [11]. Він зазначає, що цінності набувають якості реальних мотивів і джерел осмисленості буття, які ведуть до зростан-

ня і вдосконалення особистості в процесі власного послідовного розвитку, тобто ціннісні орієнтації, виступаючи психологічним органом, механізмом особистісного зростання і саморозвитку, мають розвивальний характер і являють собою динамічну систему.

Ціннісні орієнтації — найважливіша складова структури особистості, що має у своїй структурі мотиваційний, когнітивний, емоційний, оцінювальний та інші компоненти. Роль ціннісних орієнтацій полягає в тому, що вони показують спрямованість професійної діяльності, надають їй цінності, що містять зміст, допомагають посісти певну позицію, регулюють поведінку, формують способи самоактуалізації.

Отже, особистісні цінності генетично похідні від цінностей соціальних груп і спільнот різного масштабу. Селекція, присвоєння і асиміляція індивідом соціальних цінностей опосередковуються його соціальною ідентичністю і цінностями референтних для нього малих контактних груп, які можуть бути як каталізатором, так і бар'єром до засвоєння цінностей великих соціальних груп, зокрема загальнолюдських цінностей. Ціннісні орієнтації виступають як внутрішні носії соціальної регуляції, вкорінені в структурі особистості [12].

Ми погоджуємося з думкою багатьох науковців, що цінності характеризують центральну позицію особистості, впливають на спрямованість і зміст соціальної активності, загальний підхід до світу й самого себе, визначають зміст і напрямок суспільної позиції особистості, її поведінку і вчинки. За своїм змістом термін «ціннісні орієнтації» має досить широкі межі.

Дослідження проводилося в 2012 р. У ньому взяли участь 150 студентів — магістрів Київського політехнічного інституту. Був використаний опитувальник ціннісних орієнтацій Рокіча, який визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та філософії життя. Дослідження було спрямовано на реалізацію завдання: з'ясувати особливості ціннісних орієнтацій студентів, які мають інтерес до науково-технічної творчості, тому студенти були поділені на дві групи. Успішне формування особистості студента як майбутнього інженера можливе на основі комплексу ціннісних орієнтацій, що опосередковують, зумовлюють навчання та професійну підготовку студентів.

Для вивчення ціннісних орієнтацій студентів використовувалася методика М. Рокіча, базована на прямому ранжуванні списку цінностей двох класів (цілі та цінності — засоби). За результатами дослідження ми провели ранжування середніх значень (рангів) цінностей у досліджуваних групах студентів з метою побудови інтегральних узагальнених рангових структур термінальних і інструментальних цінностей. Ми виявили найбільш значущі цінності для більшості студентів обох груп (рис. 1 і 2).

Вони віддали перевагу таким термінальним цінностям, як: «впевненість у собі», «пізнання», «активне діяльне життя», «суспільне визнання», «здоров'я» і таким інструментальним цінностям, як: «самоконтроль», «раціоналізм», «відповідальність», «освіченість», «тверда воля».

Цифри по шкалі абсцис відповідають таким цінностям: 1 — щасливе сімейне життя, 2 — творчість, 3 — впевненість у собі, 4 — цікава робота, 5 — краса природи та мистецтва, 6 — пізнання, 7 — матеріально забезпечене життя, 8 — суспільне визнання, 9 — друзі, 10 — любов, 11 — продуктивне життя, 12 — розвиток, 13 — розваги, 14 —

свобода, 15 — активне діяльне життя, 16 — щастя інших, 17 — життєва мудрість, 18 — здоров'я.

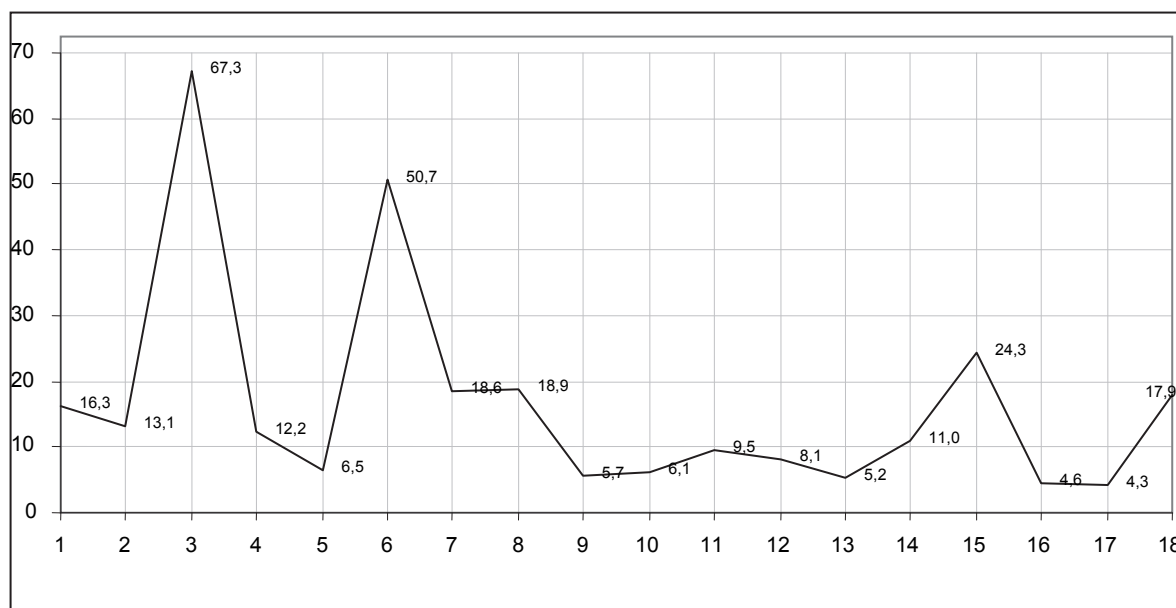

Рис. 1. Узагальнена ієрархія термінальних цінностей (в %)

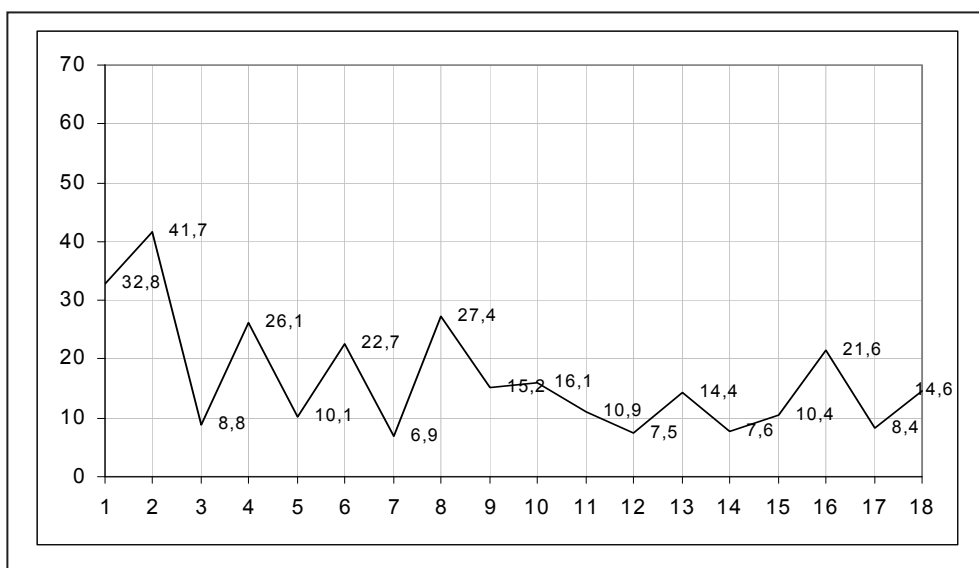

Рис. 2. Узагальнена ієрархія інструментальних цінностей (в %)

Цифри по шкалі абсцис відповідають наступним цінностям: 1 — освіченість, 2 — ретельність, 3 — високі запити, 4 — раціоналізм, 5 — вихованість, 6 — самоконтроль, 7 — непримиренність до недоліків, 8 — відповідальність, 9 — незалежність, 10 — життєрадісність, 11 — охайність, 12 — сміливість у відстоюванні своєї думки, 13 — чесність, 14 — терпимість, 15 — широта поглядів, 16 — тверда воля, 17 — ефективність у справах, 18 — чуйність. Цифри по шкалі ординат позначені, як на рис. 1.

Водночас малозначущі для студентів деякі загальнолюдські цінності: «любов», «розвиток», «продуктивне життя», «щастя інших». Не надто цінують студенти й такі традиційні цінності, як: «краса природи та культури», «життєва мудрість», «непри-

миренність до недоліків у собі й інших».

Для визначення міри подібності ієрархічної структури цінностей студентів різних груп був проведений кореляційний аналіз за формулою Пірсона. Було встановлено, що цінності студентів обох груп мають високий позитивний взаємозв'язок. Для термінальних цінностей $r = 0,598 - 0,984$, при $p < 0,01$ і для інструментальних цінностей $r = 0,564 - 0,941$, при $p < 0,05$ і $p < 0,01$. Однак виявлено суттєві відмінності. Так, ціннісні орієнтації студентів першої групи, які займаються творчістю, характеризуються яскраво вираженою суспільною, професійною спрямованістю. А студенти другої групи більшою мірою орієнтовані на цінності сімейного життя і побутових стосунків.

Висновки

Ціннісні орієнтації людини органічно пов'язані із проблемами людини і виступають як головний компонент детермінації її поведінки. Ціннісні орієнтації — це елементи мотиваційної структури особистості, на підставі яких відбувається вибір тих чи інших соціальних установок як цілей або мотивів конкретної діяльності.

Ціннісні орієнтації особистості формуються під впливом панівної в суспільстві системи цінностей, яка змінюється з розвитком історії. У дослідженні встановлено, що студенти першої групи (мають інтерес до науково-технічної творчості) серед термінальних цінностей віддають перевагу цінностям самовдосконалення і матеріальним, мало-значущі для них цінності особистого життя й естетичні цінності. В ієрархічній структурі розподілу цінностей цінності професійної самореалізації посідають високе місце у студентів першої групи.

Серед інструментальних цінностей більшість студентів віддають перевагу емоційним цінностям. Високу значущість для студентів першої групи мають цінності інтелектуальні, а для другої групи цінності міжособистісного спілкування. Висока для студентів першої групи і низька за значенням група цінностей самовдосконалення — у студентів другої групи.

Цінності професійної самореалізації і вольові серед інших груп цінностей посідають високе місце для студентів першої групи і середнє положення для студентів другої групи.

Разом з тим, між студентами різних груп виявлені помітні розходження у значущості груп як термінальних, так і інструментальних цінностей. Для оптимізації професійної підготовки майбутніх інженерів необхідно у навчально-виховному процесі більше уваги приділяти формуванню у студентів професійно значущих цінностей.

На підставі отриманих експериментальних даних можна зробити висновок, що для студентів, які займаються творчістю, а отже, мають інтерес до науково-технічної творчості, найбільш значущими є такі групи цінностей, які умовно виділені нами: професійної самореалізації, самовдосконалення, інтелектуальні, вольові — і знижена значущість цінностей: естетичних, особистого життя, матеріальних, міжособистісного спілкування, емоційних.

Зміни у ціннісних орієнтаціях молоді (зазвичай, не на користь високих суспільних ідеалів) вимагають перегляду всієї системи виховної роботи у вищій школі, пошуку і впровадження нових форм і методів роботи із студентською молоддю з метою підготовки і виховання студентів не лише високими професіоналами своєї справи, а й справжніми гуманістами, Людьми з великої літери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верейкіна Л. В. Суспільна й суб'єктивна система цінностей / Л. В. Верейкіна, В. Г. Морогін // Вісник Томського державного педагогічного університету. — 2006. — Вип. 2. — С. 67–68.
2. Белінська Е. П. Соціальна психологія особистості / Е. П. Белінська, О. А. Тіхомандрицька. — М. : Аспект Пресс, 2001. — 301 с.
3. Андрєєва Г. М. Соціальна психологія / Г. М. Андрєєва. — М. : Аспект Пресс, 2009. — 363 с.
4. Слободчиков В. І. Основи психологічної антропології. Психологія розвитку людини: розвиток суб'єктивної реальності в онтогенезі / В. І. Слободчиков. — М. : Шкільна преса, 2000. — 416 с.
5. Франкл В. Психотерапія на практиці / В. Франкл. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 84 с.
6. Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології / С. Л. Рубінштейн. — СПб. : Питер, 2006. — 424 с.
7. Тіхомандрицька О. А. Особливості соціально-психологічного вивчення цінностей як елементів когнітивної та мотиваційно-потребностной сфери: методичні аспекти / О. А. Тіхомандрицька // Світ психології. — 1999. — Т. 3. — С. 80–90.
8. Леонтьєв А. Н. Діяльність. Свідомість. Особистість / А. Н. Леонтьєв. — М. : Сенс, 2005. — 352 с.
9. Rokeach M. Understanding Human Values: Individual and Societal. New York: The Free Press, 1979. — 322 p.
10. Яницький М. С. Ціннісно-смілова сфера особистості / М. С. Яницький. — Кемерово : Кемеров. держ. ун-т. — 1999. — 92 с.
11. Василюк Ф. Е. Психологія переживання / Ф. Е. Василюк. — М. : Сенс, 2006. — 200 с.
12. Леонтьєв Д. А. Психологія сенсу: природа, будова і динаміка смислової реальності / Д. А. Леонтьєв. — М. : Сенс, 2007. — С. 223–232.
13. Карандашев В. Н. Методика Шварца для вивчення цінностей особистості: концепція і методичне керівництво / В. Н. Карандашев. — СПб. : Мова. — 2004. — 70 с.
14. Лебедева Н. М. Базові цінності на рубежі ХХІ століття / Н. М. Лебедева // Психологічний журнал. — 2000. — Т. 21. — № 3. — С. 73–87.
15. Почебут Л. Г. Психологія і ціннісні орієнтації російського народу / Л. Г. Почебут // Етнічна психологія і суспільство. — М. : Изд-во ІЕА РАН, 1997. — С. 115–119.

Живанова В. А.

РОЛЬ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ИНТЕРЕСА СТУДЕНТОВ К НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОМУ ТВОРЧЕСТВУ

Анализируется проблема ценностных ориентаций как важного фактора формирования интереса студентов и регулятора личностной активности. Определён психологический аспект особенностей ценностных ориентаций студентов. Разкрыта роль

ценностных ориентаций в формировании интереса студентов к научно-техническому творчеству.

***Ключевые слова:** ценностные ориентации, развитие личности, интерес, научно-техническое творчество.*

Zhivanova V. A.

**THE ROLE OF THE VALUE ORIENTATIONS
IN FORMATION OF THE INTEREST OF STUDENTS
IN THE SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL CREATIVITY**

The problem of the value orientations as both an important factor of formation of the interest of students and regulator of the personal activity is analyzed in the article. The psychological aspect of features of the value orientations of students is determined. The role of the value orientations in formation of the interest of students in the scientific and technological creativity is disclosed.

***Key words:** value orientations, personal development, interest, scientific and technological creativity.*